

НАРОДНИЙ ЕЛЕМЕНТ. ИЗ РАННИТЕ ГОДИНИ НА ИНСТИТУТА НА СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ В БЪЛГАРИЯ*

*Яни Киров***

Историята на института на съдебните заседатели у нас след 1878 г. е все още слабо изследвана. Разбира се, законодателните разпоредби са известни¹. Но едно правно-историческо изследване би трябвало да обхване както нормативния текст, така и правния и обществен контекст, в който институтът се обуславя и осмисля. За това е нужен много повече исторически материал освен законовия текст – исторически материал, който в нашия случай тепърва трябва да се събира. Още повече че става дума за институт, който по своето естество е повече политически, отколкото чисто юридически. Във всеки случай той е силно натоварен с обществени и политически очаквания, които определят неговото значение и функции. Не случайно на съдебните заседатели традиционно се гледа като на чужд, неспецифичен елемент в правосъдието. Те представляват всичко онова, което един професионален съдия не е и не бива да бъде: хора, чиято единствена квалификация – ако тази дума е уместна – за тяхната дейност е фактът, че са лаици, т.е. от народа (гр. λαός). И докато за едни, предимно специалисти, това е причина да го отхвърлят като неуместен или ненужен², то за други именно в това се състои неговото значение – за да може да изпълни своите функции в един твърде специфичен, професионален съд, той трябва да бъде чужд, неспецифичен, непрофесионален.

* Настоящият текст е преработена и допълнена версия на доклад, изнесен в рамките на „Кръгла маса по повод 120 години от приемането на първия Закон за съдебните заседатели у нас“, 26.09.2017. Благодаря на д-р Иванка Иванова и на Правната програма на Институт „Отворено общество – София“, на Висшия адвокатски съвет и на Центъра за обучение на адвокати „Кръстю Цончев.“

** Историк, д-р по философия от Университета Албрехт Лудвиг, Фрайбург, и дългогодишен научен сътрудник в Института „Макс Планк“ за европейска история на правото, Франкфурт на Майн.

¹ Вж. **Джамбазов, А. С.** Правосъдната система в България, 1878–1944. С., 1990, 72–76, 94–97. **Велчев, С. П.** Ръководство по углавния процес. Т. I. С., 1923, 83–89, 185–192.

² Дори в самата Англия не липсва критика към института. Отношението към него е амбивалентно и се променя в течение на времето. Вж. **Dune, D.** Re-assessing Trial by Jury in Early Modern Law and Literature. – Literature Compass, 2015, Vol. 12/10, 517–526.

С настоящия текст ще се опитам да разширя малко контекста, в който се разглежда у нас институтът на съдебните заседатели. Доколкото, разбира се, това е възможно в рамките на едно кратко изложение. Мисля, че е уместно най-напред да започна с някои известни неща. Съдебните заседатели дължат своята популярност в голяма степен на Френската революция³. Но във Франция в края на 18 век за пример служи Англия, където институтът на съдебните заседатели съществува отдавна и в по-различна форма⁴. По това време във Франция и не само там⁵ на съдебните заседатели се гледа като на символ на самоуправление и демократизъм. Те затвърждават представата, че в един съдебен процес освен чисто правни въпроси има и такива, отнасящи се до фактите. Френското жури, съставено от избрани заможни граждани, първоначално бива призвано да решава именно въпросите, отнасящи се до фактите. С течение на времето съотношението и съдействието между съдебни заседатели и професионални съдии в наказателния и в гражданския процес се променят многократно след Революцията във Франция, както и в самата Англия. Но съдебните заседатели остават неотменен елемент на модерното правосъдие и на модерната правна идеология.

Впрочем институтът на съдебните заседатели може да се разглежда като пример за правен трансфер⁶. Скоро след като е въведен във Франция – най-напред със законите от 1790 г. и 1791 г. (във всеки дистрикт под формата на *jury d'accusation* от дванадесет членове и *jury de jugement* от осем⁷) – той пътува, така да се каже, заедно с Наполеоновия *Code pénal* от 1810 г. из страните на Европа и приема разнообразни форми. Смятан първоначално за „the glory of the English law“ (W. Blackstone), институтът на съдебните заседатели добива под влияние на доминиращото либерално политическо мислене на Новото време универсално значение, което изглежда го прави лесно преносим отвъд националните граници и задължителен за модерното демократично правосъдие. Заедно с принципите на публичност и гласност на съдебния процес съдебните заседатели представляват в континенталния контекст коректив на кабинетното правосъдие през абсолютистката монархия – правосъдие, чиито заседания са тай-

³ Вж. **Hans, V. P., C. M. Germain.** The French Jury at Crossroads. – Chicago-Kent Law Review, 2011, Vol. 86, 737–768. **Oestmann, P.** Wege zur Rechtsgeschichte: Gerichtsbarkeit und Verfahren. Köln et al., 2105, 219–222.

⁴ Вж. **Cockburn, J. S., T. A. Green** (eds.). Twelve Good Men and True. The Criminal Trial Jury in England, 1200–1800. Princeton, 1988. **Langbein, J. H.** The English Criminal Trial Jury on the eve of the French Revolution. – In: **Schioppa, A. P.** (ed.). The Trial Jury in England, France and Germany, 1700–1900. Berlin, 1987, 13–39; вж. и останалите статии в същия сборник.

⁵ Относно Германия вж. **Andoor, G.** Laien in Strafrechtsprechung. Eine vergleichende Betrachtung der Laienbeteiligung an deutschen und englischen Strafgerichten. Berlin, 2013.

⁶ Вж. **Hans, V. P.** Trial by Jury: Story of Legal Transplant. – Law & Society Review, 2017, Vol. 51, 3, 471–499.

⁷ Членовете на журито във Франция принадлежат към средната класа и до 1944 г. са от мъжки пол, но дори и след това жените най-често биват изключвани заради тяхната емоционалност, вж. **Hans, V. P., C. M. Germain.** Op. cit., p. 745.

ни, имат инквизиционен характер, а дебатите и решенията са писмени. Към това трябва да добавим формализма, професионалния жаргон, схоластичността – характеристики, наложили се, както е известно, в Европа с рецепцията след 12 век на римското и каноническото право, т.нар. *ius commune*. Примери за деформациите на това правосъдие може да открием в изобилие в литературата, достатъчно е да споменем François Rabelais и Pierre de Beaumarchais.

Съдебните заседатели олицетворяват критерии, от които правото в продължение на векове – в плен на схоластика, подвластно единствено на волята на монарха или на патримониалния господар – се е отдалечило: здрав разум, реализъм, справедливост, истина, народ... Освен над политиката народът през Новото време предявява все повече права и над правото. Не случайно в началото на 19 век и представителите на историческата школа в правото твърдят, че право и народ са органически свързани – правото се ражда исторически и съществува в народа, макар и с течение на времето да се превръща в наука и в запазена област на юристите. „Правото расте с народа, – твърди Friedrich Carl von Savigny⁸ – образува се от него и накрая умира така, както народът губи своята особеност“. Според Savigny юристите единствено представляват народа. Разбира се, от това за Savigny, за разлика от други като Georg Beseler⁹, не следва, че народът трябва да участва в създаването и прилагането на правото.

Правото, забулено преди това в тайна, трябва да излезе на светло и да бъде огряно от лъчите на разума. „Както безчестието – пише Jeremy Bentham – желае да се обгърне в мрак, също тъй невинността желае да крачи под лъчите на дневната светлина, от страх да не бъде сметната погрешно за своя противник“¹⁰. Правото трябва да напусне тайните кабинети и да бъде видяно и чуто. Писаният акт трябва да отстъпи на живия глас, който се смята не само за по-близък до живота и истината, но и за непосредствено изразяващ човешката воля и индивидуалност.

Тези искания намират израз и в института на съдебните заседатели. Те легитимират съда като демократична институция, в която е представено обществото. В прехода от абсолютистка монархия към демокрация институтът на съдебните заседатели възплачва стремленията за независим съд, за разделение на властите, за народен суверенитет и за участие на народа във властта. От друга страна, съдебните заседатели са коректив и контролен инструмент на професионалното правосъдие – докато последното се гради върху писмения акт и писменото знание, те градят своето съждение върху живия глас, върху видяното и чуто в съдебното заседание. Необре-

⁸ **Von Savigny, F. C.** Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Heidelberg: Dritte Aufl., 1840, S. 11.

⁹ Вж. **Meder, S.** Rechtsgeschichte. Eine Einführung. 4 überarb. und ergänzte Aufl. Köln et al., 2011, S. 311.

¹⁰ **Bentham, J.** Essay on Political Tactics. – In: The Works of Jeremy Bentham. Part VIII. Edinburg, 1839, p. 310.

менени от правни учения и формализъм, заседателите от народа по-добре могат да преценят фактите по дадено дело и да отсъдят справедливо вина или невинност.

Аргументите, които стоят зад института на съдебните заседатели, може да ни звучат днес убедително. Но в Европа през 18 и 19 век те носят опасен политически заряд. Правосъдие, което е публично, в което заседанията са устни и в което участва народът, е не само независимо, но и непредвидимо. Затова не са малко и неговите противници. Всичко онова, което в продължения на столетия е било източник на предвидимост за правото – естествени и метафизични норми, политическа власт, морал, обществени структури, е поставено под съмнение през Новото време. Държавата, правото и обществото не са вече отражение на природата, която действа незабележимо, тайно и тихо; не следват неизменни, необходими и непогрешими закони, в които никой не съмнява и няма нужда да контролира, а напротив – закони, които са ефимерни, променливи, несъвършени, както всичко създадено от човека¹¹. Това е времето, когато позитивизмът е във възход и законодателството на националните държави смело навлиза в територии, смятани преди това за недостъпни за човешката воля. Независимо от външни императиви правото поема, така да се каже, бъдещето си в свои ръце, предлага безкрайни възможности за употреба, както и за злоупотреба. Автономност на правото и идеите за публичност, демократичност и контрол са две страни на една монета. На това именно състояние на правото отговаря и институтът на съдебните заседатели.

На фона на тази европейска история състоянието на общество, политика и право у нас в края на 19 век изглежда доста различно. Въвеждането на института на съдебните заседатели не е израз на политически прелом или революция, на смяна на обществения ред, не се съпровожда от задълбочени научни и обществени дебати. Съдебните заседатели се приемат у нас като завършена, универсална културна ценност, като елемент на напредничавост и образование. Те са плод по-скоро на теориите, а не толкова на собствен исторически опит.

„Този институт – отбелязва известният юрист Стефан Бобчев в статия от 1897 г.¹² – в първоначалната си форма на жури, е бил препоръчван от всички знаменитости юридически като една напредничава мярка в правораздаването на углавните дела. Той е бил въведен в съдебните наредби на образованите държави все така, като фактор гарантирующ свободите на гражданите, като стожер над коронните съдии в техните увличания и като народен представител в изказване въззренията на масата по известни престъпния деяния. С една дума на всякъде журите са били и остават един напредничав и свободолюбив институт“.

¹¹ Cf. **von Feuerbach, A. R.** Betrachtungen über die Öffentlichkeit und Mündlichkeit der Gerechtigkeitspflege. Gießen, 1821, S. 28.

¹² **Бобчев, С. С.** По реформата на нашето съдебно заседателство. – Юридически преглед, V, 1897, № II, с. 49.

Съдебните заседатели се въвеждат у нас в пакет с елементите на модерното правосъдие, което след 1878 г. тепърва се изгражда. В писмо до Министерството на правосъдието от 1891 г. председател на Окръжен съд, оплакващ се от дейността на съдебните заседатели, отбелязва: „У нас ся въведе института за съдебни заседатели още през 1880 година и, според моето мнение, по съображение на това, че в други по-образовани и по-стари в политическо отношение държави отдавна време е бил въведен, та и у нас трябвало да съществува“¹³.

Ако трябва да посочим начало, това е Законът за съдоустройството през 1880 (гл. 5, раздел II, чл. 36–48). Но съдебни заседатели, избираеми от народа и без юридическо образование, макар тогава да не се използва това название, съществуват още с Временните правила по съдебната част, въведени от Руското управление през април 1878 г., и по-късно в допълненията към тях. Съдебните заседатели участват съгласно чл. 20 от Допълненията към Временните правила при: 1). обвинения по злодеяния, чл. 3, 16 и 33 от Османския наказателен закон; 2). престъпления по печата, които не подлежат на помирение; 3). всички политически престъпления.

Временните съдебни правила, макар и съставени от руска правна комисия, се приветстват като собствени и близки до народа. От тях се очаква да допринесат за възпитанието на младия народ в обществените дела. „Това участие на избрани членове в съдовете – пише в „Марица“ през август 1878 г.¹⁴ – е в същото време една от най-големите гаранции за народният ни успех, защото участието на народът в разпореждането на различни публични дела служи най-добре за възпитанието му за публични обязанности (...)“. В друга статия от ноември същата година темата се дискутира заедно с въпроса за публичността: „Законодателят е имал намерение от избранните съдници да създаде един здрав стълп положен въз широката основа на народната съвест и народното правдолюбие. Постоянният съдия се среща само с подобните си, занятието му е определено и ограничено; всичката му деятелност се върти в дадени граници; от туй той изострюва умствения си поглед, но в същото време става и отчасти едностранчив. Избранный съдник, напротив, като принадлежи на едно съсловие от частний живот, има постоянно стълкновение с бурната действителност; у него се опитват, се разбиват или пък го събарят личните страсти на съгражданите му; у него, съзнателно или несъзнателно, се отражават мислите, желанията и стремленията на обществото“¹⁵.

Законът от 1880 година е все още близо до патоса на народното правосъдие, въведено от Временните съдебни правила. По това време функциите на обществения

¹³ Държавен архив, фонд 242 К, оп. 1, арх. ед. 16, с. 13. – Вж. също **Тихчев, М. Д.** По института на съдебните заседатели и чл. 26. от Углав. Съдопроизводство. – Юридически преглед, VI, 1898, № X, с. 401: „По примера на другите просветени държави и нашият млад законодател още в 1880 прие и въведе и в нашия съд института на съдебните заседатели“.

¹⁴ В. „Марица“, бр. 10, 29 август 1878, с. 4.

¹⁵ В. „Марица“, бр. 32, 14 ноември 1878, с. 2.

ред още не са строго дефинирани и разграничени, различията още не са съвсем ясно очертани, всичко е още дифузно, достъпно и демократично. Не е маловажен и фактът, че в почти всички сфери на младата държавата липсват специалисти, професионално образовани кадри. Често техните места се заемат все още от народни просветители, водители, учители, писари, общественици, борци за свобода и правда... Не случайно с този закон, който следва руски образец, се въвеждат и мировите съдии. Последните се обосновават именно с нуждата от евтино и лесно достъпно, народно правосъдие. Институтът на съдебните заседатели се въвежда между другото. Парламентарният дебат, съпровождащ приемането, е кратък и се отнася до избора и особено до езика, който съдебните заседатели трябва да владеят. По това време в много региони на страната турското население не владее български език. Имущественият ценз не е строго определен, а образователният е твърде нисък. По-съществено ограничение предписва чл. 37, според който съдебни заседатели не могат да бъдат държавните служители, учители, както и духовници. Никола Н. Ников, специалист по наказателно право, коментира може би основателно по този повод в статия от 1893 г.: „Като вземете в внимание, че повечето наши интелегенти стават чиновници, то ще видите, че за съдебни заседатели остават само малограмотните и не всякога обезпечени материално хора и твърде малцина от образованите“¹⁶. Според Н. Ников институтът се нуждае от цялостна реформа, но не отделно, а „в свръзка с углавното съдопроизводство“ и едва след приемането на нов наказателен закон.

Съдебните заседатели са обект на нестихваща критика до приемането на закона през 1897 г. Критикува се не теорията, която стои зад този институт, а практиката. Всеобщо е убеждението, че практиката у нас се отдалечава от теорията. Това е така и поради факта, че практиката не следва една теория, а няколко. Институтът обединява в себе си елементи както на френското жури, така и на немските *Schöffen*. Съдебните заседатели решават подобно на френските *jurés* въпроси, отнасящи се до фактите, но същевременно заседават в колегия съвместно със съдиите. Според Никола Селвили би могло да се каже, „че съставът се образува от шестима съдии, отколкото от трима съдии и трима присяжни, само с таз разлика, че тримата са неподготвени за работата, която им се възлага, че са съдили обстоятелствата по делото без особно внимание, даже често пъти не са разбрали съществото на престъплението – тъй като всякога са расчитвали на разясненията които ще им се дадат в съвещателната стая (...)“¹⁷. Изглежда съдебните заседатели са били натоварени с непосилната задачата или поне с очакването да изпълняват едновременно две различни роли: да бъдат съдебни заседатели и съдии, и нищо чудно, ако най-често не са били нито едно от двете.

¹⁶ **Ников, Н.** За института за съдебните заседатели по нашите закони. – Юридическо списание, 1893, V, № IV, 1893, 144–145.

¹⁷ **Селвили, Н. Д.** За съдебните заседатели по действующето съдоустройство. – Юридически преглед, V, 1897, № III, с. 90.

Коментарите в юридическата периодика се обединяват около позицията, че институтът на съдебните заседатели или трябва да се реформира изцяло, или да се премахне съвсем. Сред недостатъците се изтъква, че институтът е въведен у нас твърде рано, съдебните заседатели са подкупни, некомпетентни, не разбират съдебната дейност, съдиите не им разясняват достатъчно ясно въпросите, избираемостта им дава възможност за партийно влияние и др. Дори Стефан Бобчев, иначе въздържан в своите оценки, е принуден да признае своето пълно отчаяние. „За зла чест – отбелязва той – ний сми принудени, наедно с всички, които са имали и имат работа пред съдилищата, с риск да ни нарекат каквито щете, да искажем своето пълно отчаяние от съдебното заседателство у нас. Приказвали сми по въпроса с мнозина адвокати, съдии, прокурори от първостепенни и апелативни съдилища и сми се убедили с прискърбие, че и те гледат отчаяно на този институт, унижен до нямай-къде и станал не само ‘пословица’ но и нещо повече – посмешище ‘в язиците’“¹⁸. В същата статия Бобчев цитира думите на прокурор, под които, макар и според него твърде недискретни, той е готов да се подпише:

„Колкото за мен, аз просто негодувам и се възмуствам от тоя чудовищен институт, принесен у нас от чужди държави. Чудовищна и хибридна наредба, наистина, защото нашите съдебни заседатели не са нито английските и френските *jurys*, нито пък са коронни съдии, нещо от двете, а в същност – нищо. (...) Ролята на съдебните заседатели, тъй както са наредени у нас, може да бъде само вредна за правосъдието. Този институт трябва да се преработи от корен, или пък трябва да изчезне, да се махне съвършено. Колкото по-рано толкоз по-добре. Повечето от тия хорица са, речи, безграмотни, не проумяват, защо стоят там като истукани и не отбират нито що се говори в съдът, нито що се питат в съвещанието; всичко за тях е неясно, непонятно, мъгляво: не могат да имат представление, за последствията от техния отговор. Само едно виждат ясно: когато заседават, им плащат. (...) С таквиз магистрати (...) председателя на съда си играе като с кукли“¹⁹.

Две десетилетия след Временните съдебни правила *народний элемент* изглежда е довел до отчаяние юристите, чийто брой междувременно е нараснал, особено след откриването на Юридическия факултет в София през 1892 г. Но вместо да премахне чудовищния институт, правителството решава през 1897 г. да го реформира. Първоначално реформата е замислена в рамките на един общ законопроект за устройството на съдилищата. Но комисията, натоварена да разгледа законопроекта, успява да стигне само до една глава – тази за съдебните заседатели – и решава да приеме института в отделен закон. „А после – обяснява докладчикът по законопроекта в парламентарния дебат, – когато се приеме целия закон за устройството на съдилищата, той ще може да влезе в него или като прибавка или като негова съставна

¹⁸ Бобчев, С. С. Цит. съч., с. 50.

¹⁹ Пак там, с. 51.

част²⁰. Вносител на законопроекта е министърът на правосъдието Теодор Теодоров, юрист, следвал в Одеса и Париж, член на Народната партия. Теодоров признава „съвършенната неудовлетворителност“ на института на съдебните заседатели. Тя произтича според него не от самото народно участие в правосъдието, а от факта, че народът не е представен достатъчно чрез досегашния институт. Като най-важни причини Теодоров посочва: „а) невежеството в повечето случаи на лицата (...) и съвършенната им неподготвеност за изпълнение на таквази една важна и деликатна задача, каквато е съдението на хората; б) партизанско-политическата тенденция, която винаги тези съдебни заседатели прокарваха в своите присъди, като се явяваха винаги представители и привърженици на една само политическа партия, на оная именно партия, която случайно надви с листата си в изборите (...); в) малочислеността им (6 души от които се избират по жребие 3-ма) в свързка с дългий срок, за който се те избират (3 месеци)²¹.

Законопроектът увеличава образователния и имуществен ценз на съдебните заседатели (чл. 1), като позволява едно от двете условия: лицата „или плащат на държавата пряк данък от какврто и да е вид не по-малък от 100 лева годишно; или пък, вместо това имат средне или висше учебно образование“.

Лицата, които законопроектът изключва, са разделени в две категории лица (чл. 2–3): които са „неспособни“ и други, които „не могат“ да бъдат съдебни заседатели. Неспособността следва от правни санкции (присъда, углавно преследване и др.) или морални (съдържатели на публични домове) или от „физически и умствени недостатъци“. „Не могат“ всички държавни чиновници, „всички служещи по правосъдното ведомство“, военнослужещи, духовници, учители от основните училища, както и слугите.

Избираемостта на съдебните заседатели от населението се заменя с избор чрез жребий от списък. Първоначално кметът на всяка община съставя списък с „живущите в нея лица“ (чл. 5). Законът впрочем не прави разлика между половете. Списъкът се изпраща, след като е бил публично оповестен (залепва се на вратата на общинската канцелария), до околийския мировия съдия, който изготвя от него „особен списък“ за цялата околия, вземайки предвид жалби и заявления срещу първоначалния списък, и го изпраща до председателя на окръжния съд. Последният председателства събрание, в което влизат той самият, прокурорът, един представител на окръжното управление, един представител на окръжния съвет и пет души „почтени граждани“. Събранието избира по жребий 160 съдебни заседатели за предстоящата година, от които всеки месец (без ваканционните юли и август) се призовават 16 души съдебни заседатели. Техните имена се теглят с жребий в общо събрание на окръжния съд „две недели преди месеца, за който се призовават“ (чл. 11). „Присъствения по углавно-

²⁰ Обн., ДВ, бр. 74 от 3 април 1897, с. 318.

²¹ Цит. по **Бобчев, С. С.** По приетата реформа на нашето съдебно заседателство. – Юридически преглед, V, 1897, № VI, с. 189.

то дело състав от съдебни заседатели“ се увеличава от трима на четирима (чл. 14). Съкращава се срокът на дейността им (10–12 дни в годината).

Министърът е убеден, че така реформиран, „ще може въпросният институт да принесе онази услуга на правосъдното дело, която законодателствата на всички просветени народи се стараят да извлекат от привличането на народний елемент в углавното правораздаване“.

Законопроектът се приема след кратък дебат, отнасящ се преди всичко до критериите за избираемост на съдебните заседатели, до разликата между парламентарни избори и избори за съдебни заседатели, между народни представители и съдебни заседатели. Фактът, че инвалиди и държавни пенсионери са изключени от законопроекта, става повод за дълъг спор. Изказва се между другото и позицията, че изпълнителната власт в лицето на кметовете не трябва да участва в избора на съдебни заседатели. Позиция, която министър Теодоров отхвърля с аргумента, че „кметовете са най-интелигентните хора в селата“²².

Законопроектът се гласува на 22 февруари 1897 г. и влиза в сила от 1 януари 1898 г. С него се отменят чл. 36 до чл. 48 включително от Закона за устройството на съдилищата от 25 май 1880 г.

Няколко месеца след влизането на закона в сила, на 15 май 1898 г., сп. „Юридически преглед“ публикува коментар на Марин Д. Тихчев, адвокат от Силистра, бивш учител и писар. Според него законът не е изпълнил целта си да подобри персонала на този институт. „Лицата на съдебните заседатели не само си остават същите, но чрез паричний ценз се отвори вратата на много долни хора. И така, персоналът на съдебните заседатели и с новия закон не само не се подобри, но се отрупа с повече лица от селското население“²³.

Може би законът постига други, не по-маловажни цели. Все пак е крачка напред, както казва Стефан Бобчев²⁴. Във всеки случай през следващите години темата за съдебните заседатели не присъства на страниците на сп. „Юридически преглед“ и не занимава вниманието на юристите. Може би слабостите са отстранени и критиката е отслабнала. Но дори това да е така, през 1922 г. Законът за съдебните заседатели бива отменен, а институтът на съдебните заседатели – премахнат. Като че ли всички опити са били напразни и отчаянието е взело най-сетне пълно надмощие.

Критиката, на която институтът на съдебните заседатели е подложен, не бива да разглеждаме единствено като свидетелство за дефицити, които безспорно съществуват. В контекста на една тепърва изграждаща се правна система те имат и структурно значение. Самият факт, че съдебните заседатели – след първоначалния народностен патос – все повече смущават и будят негодувание, е показателен за постепенното диференциране на професионални стандарти, които именно позволяват да се оцени или

²² Бобчев, С. С. По приетата реформа..., с. 321.

²³ Тихчев, М. Д. Цит. съч., с. 402.

²⁴ Бобчев, С. С. По приетата реформа..., с. 190.

критикува дейността им. В този смисъл може да се твърди, че съдебните заседатели са препятствие, с което съдът трябва да се справи по пътя си към професионализъм. Тяхната функция се диференцира паралелно с професионализирането на съда, което, разбира се, не се случва изведнъж и не е просто следствие от законите.

В историческия контекст у нас след 1878 г. големият въпрос е дали изобщо и как народът трябва да участва в правосъдието. Този въпрос стои на дневен ред в общество, което едва е получило политическа самостоятелност в рамките на една нова национална държава. Разбира се, у нас липсва онзи модел на правосъдие, който в страните от Западна Европа след столетия се нуждае от реформи и контрол. Толкова по-силна у нас е демократичната идея за участие на народа в правосъдието. Тя се мисли сходно с участието на народа в политиката и управлението, още повече при липсата на професионалисти в тази и в много други обществени сфери. Не случайно в парламентарните дебати по законопроекта от 1897 г., както споменах по-горе, народен представител отъждествява изборите за съдебни заседатели с парламентарните избори – съдебните заседатели са според него народни представители. Затова всяко ограничение на избираемост и избори трябва тепърва да бъде обосновано пред едно мнозинство, което все още трудно приема граници и което вярва, че народът сам управлява и съди себе си.

Тази идея, разбира се, под друго знаме, ще се появи и след 1944 г. С народната власт пред „народний елемент“²⁵ ще се открие едно ново бъдеще, в което той ще бъде призван да участва все по-активно, все по-широко и все по-директно в правораздаването²⁵.

²⁵ Вж. напр. **Тасев, Хр.** Участието на съдебните заседатели при правораздаването. С., 1960. **Маринов, М.** Общественост и правораздаване. С., 1978. – Двете издания представляват исторически източници за този период, а не изследвания. Историята на съдебните заседатели след 9 септември 1944 г. също тепърва предстои да се проучва.